

Stjepan KOŽUL: KALNIČKI ARHIĐAKONAT - DANAS BJELOVARSKO-KALNIČKI ARHIĐAKONAT ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE, Zagreb 2005.

IVO POMPER, knjižničar

Erzdiözese Salzburg

Dreifaltigkeitsgasse 14

A-5020 Salzburg, Austria

ivo_pomper@hotmail.com

Krajem prošle godine u Zagrebu je ugledala svjetlo dana knjiga o Kalničkom arhiđakonatu iz pera arhiđakona Bjelovarsko-kalničkog arhiđakonata, kanonika dr. Stjepana Kožula. U njoj se autor potrudio, da na osnovi do sada još neobjavljene arhivske građe, rasvijetli i prikaže bogatu i burnu prošlost "svoje" arhiđakonata. Tiskana je u nakladi Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić" kao šesta knjiga niza Radovi.

Na samom početku ove knjige nalaze se dvije ocjene njezina rukopisa: Ocjena rukopisa iz pera dr. sc. Agneze Szabo (str. 5) i Ocjena (2), koju je napisao dr. sc. Josip Barbarić (str. 7).

Urednik ovoga izdanja dr. sc. Stjepan Razum, u svojem kratkom prikazu (str. 8-9) iznosi mnogima manje poznate podatke, da je Zagrebačka (nad)biskupija već od samih svojih početaka bila ustrojena od četrnaest upravnih područja, tzv. arhiđakonata. Godine 1771. od Stolnog arhiđakonata odcijepljen je prekosavski dio i osnovan je petnaesti Turopoljski arhiđakonat. Svaki arhiđakonat obuhvaća dva do četiri crkvena kotara ili dekanata s otprilike po deset župa u pojedinom kotaru. Svu brigu za arhiđakonate imali su pojedini kanonici (Prvo)stolnoga kaptola zagrebačkog, koji su po toj svojoj službi nazivani arhiđakoni. Od petnaest arhiđakonata samo su dva "imala sreću da su vrijedni hrvatski povjesničari obradili njihovu povijest": Janko Barle opisao je (1903. g.) Stolni ili Zagrebački arhiđakon, a Franjo Brdarić, trideset godina kasnije, obradio je Komarnički arhiđakon (1934. g.).

Kalnički arhiđakon, treći je po redu koji ima napisanu svoju povjesnicu. Njezin je autor vrijedni i marljivi hrvatski crkveni povjesničar, dr. Stjepan Kožul, koji je i predsjednik Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić" sa sjedištem u Zagrebu." (str. 8)

Ova je knjiga podijeljena na tri glavna dijela. Prvi dio nosi naslov "**Kalnički arhiđakon**" (Archidiaconatus Kemluk, Kemnuk, Kemlek). Ovaj je naslov dobio po Kalničkom gorju, planini sjeveroistočno od Medvednice, s najvišim vrhom Veliki Kalnik ili Vranilac. Sastavni je dio Zagrebačke (nad)biskupije kroz stoljeća, što potvrđuju povijesni izvori od 13. stoljeća pa nadalje.

O njemu se, kao zasebnoj cjelini, još nije cjelovito i sustavno pisalo. Prvi značajniji pokušaj učinio je 1936. godine Dragutin Kušec u "Katoličkom listu", u nastavcima, pod naslovom: "Povijest nekih župa arhiđakonata kalničkog", da se "oduži rodnom kraju".

U predosmanlijskom razdoblju (str. 13-17) - prema popisu župa iz 1334. godine i popisu svećenika Zagrebačke nadbiskupije iz 1501. godine, Kalnički arhiđakon imao je četrdesetak poimence spomenutih župa. Međutim, Kalnički arhiđakon u predturskom razdoblju nije imao današnje granice.

Prodorom Osmanlija, tih "najljućih neprijatelja Kristova imena", na ovo područje u 16. stoljeću, bila je uništena dobro organizirana mreža župa s katoličkim življem. Kalnički je arhiđakon bio više nego prepolovljen, tako da broj župa iz

predturskog doba na tom području nije dosegnut ni do danas!

Postupni oporavak župa (str. 19-21) zabilježen je istom koncem prve polovice 17. stoljeća.

Tek od 1640. godine "počinju prvi zapisi o župama od Križevaca prema Čvrstecu i Crikveni, odnosno staroj predturskoj granici Kalničkog arhiđakonata, s donjim dijelom Komarničkoga". Na području od starog Moravča prema Križevcima bilo je daleko manje pustošenja. Ovdje su dobrim dijelom ostali sačuvani lokaliteti i imena župa, za razliku od župa s one strane rijeke Glogovnice, što potvrđuju i najstarije župničke prisega, posebice knjiga župničkih prisega od 1648. do 1674. godine.

Kao posljedicu osmanlijskih razaranja, paleži i pljačke u 16. i prvim desetljećima 17. stoljeća, autor naročito ističe promijenjenu nacionalnu i vjersku strukturu stanovništva (str. 21-22).

Starosjedinci, po vjeri katolici, po narodnosti Hrvati, ili su izbjegli u druge, sigurnije, krajeve, ili su odvedeni u tursko ropstvo, dok su neki bili islamizirani. Turci su na njihovo mjesto doveli pravoslavne Vlahe kao svoje ratne saveznike. "Turci su došli i otišli, a pravoslavni Vlasi potražili su drugog gospodara i prešli u njegovu službu, te je slika današnjeg istočnog dijela Kalničkog arhiđakonata ili bjelovarskog kraja ostala bitno drugačija od one koja je bila prije turske najezde" - zaključuje autor.

Nakon Karlovačkog mira 1699. godine počinje vrijeme življeg naseljavanja i obnove opustošenih krajeva. Od 1704. godine počinju i prvi kanonski pohodi župama i zapisi kanonskih pohoditelja (arhiđakona) na ovom području. Kalnički arhiđakon Petar Puc (Pucz) obavio je prvi kanonski pohod čitavog arhiđakonata 1704. i 1706. godine. Zapisao je i pohodio ukupno 19 župa među kojima je na kraju pohodio i Župu Križevci.

Kalnički je arhiđakon, kao posljedicu etničkog čišćenja i okupacije, te zbog želje za trajnom obranom, doživio još jednu promjenu na svom terenu. Dobio je dvojnu vlast, građansku u svom zapadnom dijelu, koji pripada Hrvatskom kraljevstvu pod vlašću bana i Sabora (*in Regno*) i

vojnu u istočnom, graničarskom dijelu (*in Confinio*).

Popis župa iz 1730. godine (str. 25-27) je prvi popis župa zajedno s nebeskim zaštitnicima (patronima) župnih crkava i to na oba područja. Bansko područje (*in Regno*) ima tada 16 župa, a vojno (*in Confinio*) 11. U vojno područje spada i Župa Križevci sa župnom crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije. Popis župnika i župa iz 1751. godine (str. 27-28) sastavio je kalnički arhiđakon Josip Pogledić. Tada je pod banskom vlašću ukupno 16 župa, a službu vicearhiđakona vrši župnik iz Bisaga Stjepan Stolneković. Na vojnom području ili pravomoćju Kalničkoga arhiđakonata, Pogledić je naveo ukupno 12 župa. Službu vicearhiđakona na tom području u to vrijeme obnaša križevački župnik Franjo Popović.

Sredinom 18. stoljeća utemeljeno je "na istočnom dijelu, podno južnih padina Bilogore", novo središte ovoga kraja, grad Bjelovar. Izgradnja Bjelovara započela je 1756. godine po odredbi kraljice i carice Marije Terezije. U Bjelovaru su kroz gotovo 40 godina djelovali redovnici **pijaristi**.

Osim ovih od redovnika u Kalničkom arhiđakonatu (str. 29-31) tu su još i **franjevci**, koji ispomažu po župama iz svojega dugovječnog samostana u Remetincu (župa Mađarevo). Isto tako franjevci ispomažu u pastvi i iz svoga mlađeg samostana u Križevcima, od 1628. do ukinuća tih samostana 1786. godine (str. 29). **Pavlini** su imali svoj samostan u Križevcima od 1667. do 1786. godine. Za dolazak pavlina u Križevce zaslužan je Ivan Zakmardi Dijankovečki (oko 1600. - 1667.), prabilježnik Hrvatskoga kraljevstva. Uredbom cara i kralja Josipa II. 1786. godine dokinuti su u Križevcima i samostan franjevac i samostan pavlina, kao i onaj franjevački u Remetincu. Osim ovih promjena nastalih na području Kalničkoga arhiđakonata u drugoj polovici 18. stoljeća, autor napominje da od 1767. godine tu postoji nova Župa Šandrovac, te da je 1772. osnovana nova župa u novoutemeljenom gradu Bjelovaru, koja je bila "privremeno" povjerena redovnicima pijaristima.

Koncem 18. stoljeća u Kalničkom arhiđakonatu nalazimo novu razdiobu župa (str. 32-37)

na manje upravne jedinice, tzv. crkvene kotareve (*districtus*, danas dekanati). Od 1797. godine Kalnički arhiđakonatski poprima dugoročniju raspodjelu u 4 kotara: Bjelovarski, Čvrstečki, Križevački i Remetinečki crkveni kotar. Nakon smrti Antuna Benedikta Kovačića, (1807. godine) vicearhiđakona i župnika u Remetincu, za Remetinečki crkveni kotar ustaljuje se naziv "Zelinski kotar". Godine 1807. dolazi do spajanja "Čvrstečkog" kotara s "Bjelovarskim" u jedan veliki "Bjelovarski kotar?". U Križevačkom crkvenom kotaru u to vrijeme službu vicearhiđakona obnaša križevački župnik Petar Švagel, koji je prije ukinuća reda bio pavlin u Remetama kraj Zagreba.

Slijedi autorov prikaz sadašnjeg stanja Kalničkoga arhiđakonata (str. 38-39), u kojemu su sve do 2001. godine bila 4 dekanata: 1. Zelinski, 2. Križevački, 3. Cirkvenski i 4. Bjelovarski, svaki sa svojim župama. Odredbom zagrebačkoga nadbiskupa mons. Josipa Bozanića te je godine Kalnički arhiđakonatski preimenovan u "Bjelovarsko-kalnički arhiđakonatski". U njemu od srpnja 2001. postoje 4 dekanata: Bjelovarski, Vrbovečko-cirkvenski, Križevački i Zelinski. No Vrbovečko-cirkvenski dekanat bio je kratkoga vijeka, te od 2002. u Bjelovarsko-kalničkom arhiđakonatu imamo 5 dekanata: Bjelovarski, Cirkvenski, Križevački, Vrbovečki i Zelinski dekanat. Ovom potonjem, iz Prvostolnog arhiđakonata pripojena je župa Vugrovečkog dekanata, Župa sv. Nikole u Donjoj Zelini. Danas Bjelovarsko-kalnički arhiđakonatski ima ukupno 40 župa.

Drugo veliko poglavlje ove radnje nosi naslov **Kalnički arhiđakoni od 1687. godine** (str. 40-64). Uglavnom je posvećeno osobama, koje su bile na njegovom čelu kao arhiđakoni. Arhiđakoni su bili, kako je to već spomenuto, redovito kanonici Kaptola u Zagrebu. Njihov redoslijed sa životopisima, počevši od 48. Nikole Dobrilovića pa sve do broja 98 (Josip Hadrović), autor je donio na temelju rukopisa (tipkopisa) Ljudevita

Ivančana: Podatci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924., Zagreb 1912.-1924. Ovaj se tipkopijski čuva u Kaptolskom arhivu u Zagrebu. Od Josipa Hadrovića (kalnički arhiđakon od 1916. - 1927.) pa dalje do broja 104, tj. do svojega imena, dr. Stjepan Kožul, koji tu službu obnaša od 2001. godine, nastavlja kao vlastiti redoslijed i opis kalničkih arhiđakona.

Treće, ujedno i najopširnije poglavlje ove knjige, nosi naslov: **Svećenici u župama Kalničkoga arhiđakonata od sredine 17. stoljeća do sredine 19. stoljeća** (str. 65-341). Redoslijed popisa župa, u ovom dijelu knjige, slijedi uglavnom redoslijed zapisa kanonskih vizitacija (pohoda) za 1704. i 1706. godinu. Kronološki poimenični popis svećenika pojedinih župa (župnika i kapelana), s njihovim najvažnijim biografskim podacima, načinjen je na temelju opširne arhivske građe Kalničkoga arhiđakonata, koja se nalazi u Kaptolskom (KAZ) i Nadbiskupskom arhivu (NAZ) u Zagrebu.

Slijedi autorov *Zaključak* sa željom da ovo djelo bude znak "zahvalnosti za žrtve i suze, muku i smrt ... tolikih naših zauzetih svećenika i revnih vjernika, koji su sijali hrvatske brazde, da bi vjerom, srcem i dušom živjela naša Crkva zagrebačka i mila nam domovina Hrvatska" (str. 342). Nakon spomenutog zaključka prikazan je sažetak ovog djela na talijanskom jeziku (str. 343-344).

Izvori i korištena literatura nalaze se na stranicama 345 - 352. Izvori su - kako je već spomenuto - uglavnom iz Kaptolskog i Nadbiskupskog arhiva u Zagrebu, a tek manjim dijelom iz nekoliko župskih spomenica.

Kazalo osoba, mjesta i pojmova - tu krunu svakoga znanstvenog djela - sastavio je veoma pregledno dr. Stjepan Razum. Knjiga završava pregledom njezina sadržaja (str. 393-395).